

خلاقیت + طراحی و برنامه‌ریزی در عملیات والفجر ۸

دکتر حسین اردستانی*

	<p>عملیات والفجر ۸، در مثلث عملیات‌های مهم راهبردی جنگ تحمیلی قرار دارد: "عملیات بیت‌المقدس، عملیات کربلای ۵ و عملیات والفجر ۸". این عملیات، اوج خلاقیت، طراحی و برنامه‌ریزی فرماندهان در اندیشه‌ی دفاعی و نظامی برآمده از انقلاب به شمار می‌رود. در نوشته‌ی پیش رو، سه مؤلفه‌ی مذکور، به اجمال بررسی شده‌اند. همچنین درباره‌ی این موضوع بحث شده است که شکست‌ها و پیروزی‌ها امری نسبی و شکست‌ها زمینه‌ساز و یک عامل تأثیرگذار بر پیروزی‌ها بوده‌اند.</p>			
		چکیده		

طرح مسئله

ابتکار جدید ایران، تصرف جزایر مجنون، شکست ایران در عملیات بدر، حماسه‌ی اروندرود و فاو، حمله‌ی شیمیایی عراق، جنگ شهرها، حمله‌ی عراق به جزیره‌ی نفتی خارک، جنگ نفت‌کش‌ها، ماجرای مک‌فارلین، تشکیل نیروهای زمینی، هوایی و دریایی سپاه، ناکارآمدی میراژها و جنگنده‌ها در نبرد هوایی فاو و سقوط ۴۳ فروند از آن‌ها، دفاع متحرک ارتش عراق، حملات سازمان منافقین به خط‌های دفاعی ارتش، تلافی امریکا در عملیات کربلای ۴ به جبران رسوایی در ماجرای مک‌فارلین، عملیات کربلای ۵ و شکست راهبردی عراق در شلمچه، جنگ در شمال غرب کشور (عملیات‌های کربلای ۱۰، نصر ۴ و ۵،

در دوران هشت‌ساله‌ی جنگ تحمیلی، رویدادها و عملیات‌های گوناگونی رخ داده است از جمله: تجاوز عراق، مخالفت امام خمینی با مذاکره و برقراری آتش‌بس، مقاومت ملی در برابر متجاوز، شکست در مرحله‌ی اول آزادسازی، عملیات محدود، آزادسازی مناطق اشغالی، فرار گرفتن عراق در آستانه‌ی فروپاشی پس از فتح خرمشهر، ورود نیروهای ایران به داخل خاک عراق، توقف ماشین نظامی ایران در عملیات رمضان (تیر ۱۳۶۱)، ناکامی ایران در عملیات والفجر مقدماتی، جنگ در تپه ماهورهای جبال‌حمرین (فروردین ۱۳۶۲) با استراتژی پیروزی خون بر شمشیر، اجرای عملیات شناسایی در هورالهوریزه،

* مسئول مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس و راوی مرکز در قرارگاه خاتم‌الانبیا در دوران دفاع مقدس.

سال دهم □ شماره سی و نهم □ زمستان ۱۳۹۰

ایستاده از راست: غلامرضا صالحی، اصغر کاظمی، ...، مهدی مبلغ، ...، سیدرحیم صفوی، ...، عبدالحمید رئوفی
نشسته از راست: غلامرضا محرابی، محمد باقری، ...، محمدباقر قالیباف، نورعلی شوشتری

نصر ۸ و بیت المقدس (۲) اقدام اروپا و امریکا به محاصره‌ی اقتصادی و تحریم تسلیحاتی ایران به منظور تسلیم شدن این کشور، تصویب قطع‌نامه‌ی ۵۹۸ و تشدید فشار به ایران، درگیری نظامی ایران و امریکا در خلیج فارس، برخورد نفت‌کش تحت اسکورت بریجتون با مین، کاهش شدید قیمت نفت تا مرز هر بشکه ۵/۵ دلار در سال ۱۳۶۵، راه‌پیمایی روز قدس در سال ۱۳۶۵ با وجود اقدام

عراق به موشک‌باران و بمباران‌های شهرها، سقوط هلی‌کوپتر امریکا در خلیج فارس، اصابت موشک به بندر الاحمدی کویت، عملیات والفجر ۱۰ در شمال غرب، نیامدن عراق از جنوب به شمال در سال ۱۳۶۶ و در جریان عملیات والفجر ۱۰، تراژدی بشری در قرن بیستم (پس از جنگ‌های جهانی اول و دوم) در بمباران شیمیایی حلبچه به دستور صدام حسین، حمله‌ی عراق به فاو و بازپس‌گیری آن (۲۸ فروردین ۱۳۶۷) هم‌زمان با حمله‌ی نظامی امریکا به چاه‌های نفت ایران و ناوهای ارتش در خلیج فارس، کاربرد عامل سیانور در حمله‌ی شیمیایی عراق به فاو، حمله‌ی عراق و تصرف شلمچه و جزایر مجنون، عقب‌نشینی ایران از مناطق تصرف شده در خاک عراق، ورود مجدد عراق به خاک ایران تا نزدیکی غرب دزفول، شلمچه و خرمشهر، عملیات منافقین در جبهه‌ی غرب به طرف کرمانشاه با هدف تصرف تهران (۳ مرداد ۱۳۶۷)، انهدام منافقین در تنگه‌ی چهارزیر در عملیات مرصاد، عقب‌راندن ارتش عراق از جبهه‌های جنوب و عملیات‌های بزرگ و

سرنوشت‌ساز ایران مانند ثامن‌الائمه، طریق‌القدس، فتح‌المبین، بیت‌المقدس، خیبر، والفجر ۸، کربلای ۵ و ده‌ها رویداد و موضوع دیگر.

در میان رویدادها و عملیات‌های دوران دفاع مقدس که به برخی سرفصل‌های آن اشاره شد، عملیات والفجر ۸ جایگاه مهم و برجسته‌ی دارد و اقدامات قبل و بعد خود را معنا و جهت بخشیده است. این عملیات را به لحاظ تأثیرگذاری، تنها با عملیات بیت‌المقدس می‌توان مقایسه کرد. اگرچه عملیات بیت‌المقدس، به مراتب دارای اهمیت بیش‌تری است. با در نظر گرفتن عملیات کربلای ۵ در شلمچه شاید بتوان گفت، جنگ عراق و ایران در بخش نظامی و عملیاتی، با این سه عملیات در اوج قرار گرفته است. این سه عملیات از نظر خلاقیت، طراحی و برنامه‌ریزی و دستاوردها، تأثیر کلیدی و مهمی داشته‌اند. با این حال به زعم نگارنده، عملیات والفجر ۸ را به لحاظ پیچیدگی، تفکر و اندیشه‌ی راهبردی، با هیچ یک از عملیات‌های جمهوری اسلامی ایران و عراق در دوران جنگ تحمیلی نمی‌توان مقایسه کرد.

ساقی به موشک‌باران و بمباران‌های شهرها، سقوط هلی‌کوپتر امریکا در خلیج فارس، اصابت موشک به بندر الاحمدی کویت، عملیات والفجر ۱۰ در شمال غرب، نیامدن عراق از جنوب به شمال در سال ۱۳۶۶ و در جریان عملیات والفجر ۱۰، تراژدی بشری در قرن بیستم (پس از جنگ‌های جهانی اول و دوم) در بمباران شیمیایی حلبچه به دستور صدام حسین، حمله‌ی عراق به فاو و بازپس‌گیری آن (۲۸ فروردین ۱۳۶۷) هم‌زمان با حمله‌ی نظامی امریکا به چاه‌های نفت ایران و ناوهای ارتش در خلیج فارس، کاربرد عامل سیانور در حمله‌ی شیمیایی عراق به فاو، حمله‌ی عراق و تصرف شلمچه و جزایر مجنون، عقب‌نشینی ایران از مناطق تصرف شده در خاک عراق، ورود مجدد عراق به خاک ایران تا نزدیکی غرب دزفول، شلمچه و خرمشهر، عملیات منافقین در جبهه‌ی غرب به طرف کرمانشاه با هدف تصرف تهران (۳ مرداد ۱۳۶۷)، انهدام منافقین در تنگه‌ی چهارزیر در عملیات مرصاد، عقب‌راندن ارتش عراق از جبهه‌های جنوب و عملیات‌های بزرگ و

عملیات کربلای ۳ در شمال خلیج فارس روی اسکله‌های البکر و العمیه داشته‌اند. با این دیدگاه، در تحلیل عملیات‌های دفاع مقدس می‌توان گفت نه عملیات‌های خیبر و بدر ناموفق بوده‌اند و نه عملیات والفجر ۸ بدون وابستگی به این دو عملیات، به چنین پیروزی بزرگی دست می‌یافت. بنابراین، ریشه و پیشینه‌ی فتح فاو به همت نیروهای سپاه پاسداران را باید در دستاوردهای تجربی، روشی، سازمانی و اندیشه‌ی خیبر و بدر جست و جو کرد. قبل از عملیات خیبر و بدر، سپاه تجربه‌ی عملیات آبی - خاکی نداشت و پس از ورود سپاه به هورالهوریه و

نگارنده در این مقاله در پی پاسخ به این سؤال است که چه ویژگی‌هایی، عملیات والفجر ۸ را از سایر عملیات‌ها متمایز کرده است؟ پاسخ و فرضیه‌ی مقاله معطوف است به عامل ریسک‌پذیری و خلاقیت و طراحی و برنامه‌ریزی که توانست ریاضی‌گونه عملیات را طراحی و به اجرا گذارد و بزرگ‌ترین پیروزی دوران جنگ تحمیلی را به ارمغان آورد. در این‌جا ابتدا پیشینه‌ی عملیاتی، سپس متغیرهای مورد نظر بررسی و تجزیه و تحلیل می‌شوند.

پیشینه: پیوستگی عملیات‌ها

پیوستگی عملیات‌ها از نظر ماهیت، روش و نتایج، موضوع مهمی در تحلیل‌های دفاع مقدس به شمار می‌رود که در بررسی عملیات‌های دوران جنگ از آن غفلت شده است. بنابراین، برخی عملیات‌ها پیروز و برخی دیگر با مفهوم شکست، ناکامی یا عدم‌الفتح تفسیر و تحلیل می‌شوند. با وجود مستقل بودن هر عملیات به منزله‌ی یک واحد جدا از سایر عملیات‌ها، پیوستگی عملیات‌ها نیز موضوع بسیار مهمی است که پیروزی‌ها یا شکست‌ها را امری نسبی نشان دهد. از ابتدای تجاوز عراق تا پایان جنگ، پیروزی‌ها از دل شکست‌ها بیرون آمده و مانند یک چرخه، تحولات دوران دفاع مقدس را پوشش داده است.

برای مثال، شکست ارتش در عملیات‌های آزادسازی، پیروزی ایران در چهار عملیات بزرگ ثامن‌الائمه، طریق‌القدس، فتح‌المبین و بیت‌المقدس را در پی داشت که مبتنی بر تحول در راهبرد، روش و سازمان بود. در واقع این موفقیت‌ها ریشه در تجربه‌ی آن ناکامی‌ها و نیز تفکر جدید و خلاق داشت. همچنین ناکامی در عملیات‌های رمضان و والفجر مقدماتی سبب ایجاد تحول جدیدی در جنگ و ورود رزمندگان به آب‌های هورالهوریه شد. موفق نبودن عملیات‌های خیبر و بدر در هور نیز، نقش کلیدی و مهمی در پیروزی والفجر ۸ و

عملیات والفجر ۸ اوج خلاقیت، طراحی و برنامه‌ریزی فرماندهان در اندیشه‌ی دفاعی و نظامی برآمده از انقلاب به شمار می‌رود

حدود ۲۷ ماه فعالیت درون آب‌های راکد هور و هوا تست عملی و ذهنی فرماندهان با قایق و غواص و آب و نیز آموزش و عادت و انطباق‌پذیری فرماندهان و رزمندگان با زندگی و جنگ در آب سبب شد که در سیر تکاملی این راهبرد عملیاتی، عبور از اروندرود از ذهن فرماندهی عالی سپاه جا باز کند. تجربه‌ی

استفاده از قایق و آشنایی با ابزارهای غواصی به فرماندهان سطوح مختلف و رزمندگان این امکان را داد که پرریسک‌ترین اقدام دوران جنگ را رقم بزنند. با حذف عملیات‌های خیبر و بدر و تجربه‌ی هور، ورود اروندرود به ذهن فرماندهی سپاه برای عملیات ناشدنی بود و در صورت توجه به آن نیز امکان موفقیت آن بسیار کم بود، همان‌گونه که عملیات خیبر به دلیل نداشتن چنین تجربه‌ی، به موفقیت کامل دست نیافت و تنها به تصرف جزایر مجنون محدود شد. بنابراین نتایج عملیات‌های خیبر و بدر را باید در فاو مشاهده کرد و پیروزی فاو

عملیات حاصل نشد. انتخاب رودخانه‌ی اروند برای عبور و تصرف شهر فاو واقع در جنوبی‌ترین نقطه‌ی عراق و در شمال خلیج فارس، نیز نوعی ابتکار و خلاقیت اندیشه‌ی نظامی فرماندهان سپاه پاسداران در سال ۱۳۶۴ به شمار می‌رفت که به یک کنش غیرقابل پیش‌بینی در طول جنگ عراق و ایران منتهی گردید و نتایج مهمی در پی داشت. بنابراین، مهم‌ترین متغیر ابتکار و خلاقیت در این عملیات را می‌توان در اروندرود جست‌وجو کرد.

عبور از اروندرود ابتکاری بدیع و شاذ در جنگ تحمیلی محسوب می‌شود، زیرا عبور از رودخانه‌ی وسیع با سرعت شدید و جهت‌های متعارض حرکت آب و مهم‌تر از آن ابتناء تصرف هدف‌های بزرگ بر امکان تفوق بر چنین مانع بزرگ (اروند) و ناشناخته و پشتیبانی هزاران نفر نیروی رزمنده در مقابل دشمن و نیز انتقال صدها دستگاه مهندسی، توپ و تانک و تجهیزات و... از این رودخانه، در آموزه‌های نظامی و قالب ذهنی فرماندهان نظامی، اقدامی ناممکن محسوب می‌شد و انجام دادن چنین ریسکی منتهی به شکست محتوم بود. رودخانه‌ی اروند در چهار جهت حرکت دارد: از شمال به جنوب، از جنوب به شمال و در عرض شرقی و غربی، یعنی اروند در ساعاتی جزر می‌شود و در ساعاتی دیگر مد و این امر به حرکت رودخانه در سطح می‌انجامد.^۲ به علاوه، وجود حالت جزر و مد، ورود آب از خلیج فارس به داخل رودخانه و ورود آب رودخانه به خلیج فارس، شناخت و تسلط بر آن را برای برنامه‌ریزی در موقعیت‌های گوناگون دشوار می‌کرد، به خصوص در حالت جزر که حدود ۶ ساعت در روز آب چند متر از سطح کاهش می‌یافت و عبور از رودخانه به هیچ وجه میسر نبود و باید همه به انتظار حالت مد می‌نشستند.

همان‌طور که اشاره شد، دشمن عبور رزمندگان اسلام از رودخانه‌ی اروند را غیر ممکن می‌دانست. در واقع، مانع بزرگی همچون رودخانه‌ی اروند و

بدون این دو عملیات تحقق عینی نمی‌یافت؛ لذا رویکرد انباشتی به تحلیل عملیات‌های دفاع مقدس و پیوستگی آن‌ها یک ضرورت روشی در مطالعه و بررسی عملیات‌های دفاع مقدس می‌باشد و مطالعه‌ی عملیات‌ها به صورت مستقل مانع درک عمیق و همه‌جانبه‌ی آن‌ها می‌شود.

عملیات فاو در ۲۳ اردیبهشت ۱۳۶۴ کلید خورد و حدود ۹ ماه بعد در ۲۰ بهمن ۱۳۶۴ آغاز شد. در واقع طراحی، برنامه‌ریزی و آماده‌سازی این عملیات به زمان زیادی نیاز داشت و فرماندهان سطوح مختلف حدود ۲۷۰ روز وقت صرف کردند تا دقیق‌ترین عملیات نظامی دفاع مقدس انجام شود. یک عامل مهم در چنین دقت و ورود به جزئیات از طرف فرماندهان و مدیران واحدها تضمین موفقیت و احتمال بیش‌تر پیروزی بود. به گفته‌ی آقای محسن رضایی فرمانده وقت سپاه پاسداران، سه سال بود ایران عملیات انجام می‌داد، ولی موفقیت چندانی کسب نمی‌کرد، بنابراین نوعی ناامیدی در جبهه‌ها و دولت‌مردان و حتی در بین مردم پدید آمده بود و این سؤال مطرح بود که سرانجام جنگ چه می‌شود.^۱

موفقیت عملیات والفجر ۸ که در پی طراحی و برنامه‌ریزی مناسب حاصل شد، افق جدیدی در جنگ گشود که در روند آتی جنگ در ابعاد گوناگون مؤثر بود.

ابتکار و خلاقیت

آغاز شناسایی در هورالهوریزه و اجرای عملیات خیبر ابتکاری جدید پس از فتح خرمشهر بود که تنها به تصرف جزایر مجنون انجامید و هدف‌های راهبردی

نگارنده در این مقاله در پی پاسخ به این سؤال است که چه ویژگی‌هایی، عملیات والفجر ۸ را از سایر عملیات‌ها متمایز کرده است؟ پاسخ و فرضیه‌ی مقاله معطوف است به عامل ریسک‌پذیری و خلاقیت و طراحی و برنامه‌ریزی که توانست ریاضی‌گونه عملیات را طراحی و به اجرا گذارد و بزرگ‌ترین پیروزی دوران جنگ تحمیلی را به ارمان آورد

حسین خرازی، فرمانده لشکر ۱۴ امام حسین (ع) هنگام صحبت با غواص‌ها؛ ۱۳۶۴/۱۰/۲۰

پیچیدگی‌هایش موجب شکل‌گیری این ذهنیت در فرماندهان عراقی شده بود که عبور چند لشکر نظامی از رودخانه‌ی اروند به منظور اجرای عملیات امکان‌ناپذیر است. نتیجه‌ی چنین دیدگاهی، غافل‌گیری عراق بود که برای اجرای عملیات و موفقیت آن یک ضرورت مبرم به شمار می‌رفت. آنچه به این غافل‌گیری عمق بخشید دو ابتکار کارساز فرماندهان سپاه

نبرد بود. گزینش منطقه‌ی رأس‌البیشه و فاو تا کارخانه‌ی نمک برای اجرای عملیات، مبتنی بر اندیشه و انطباق توان با زمین و هدف بود. توان نظامی جمهوری اسلامی ایران به لحاظ تسلیحات، تجهیزات، قدرت آتش و... در برابر عراق توازن نداشت. بنابراین، نیروهای ایران می‌بایست در منطقه‌ی با دشمن می‌جنگیدند که دارای آسیب‌پذیری و ضعف کم‌تر بودند و از سوی دیگر قدرت نظامی و توانایی ارتش عراق محدود می‌شد. این ویژگی در منطقه‌ی مورد نظر وجود داشت و فرمانده سپاه با تأمل در این خصوص، به این نتیجه رسید که با وجود ریسک و خطر، این منطقه می‌تواند موجب بروز توانایی‌های ایران و محدودیت‌های عراق شود. منطقه‌ی عملیاتی فاو از سه طرف در آب محصور شده بود: خورعبدا... در غرب، رودخانه‌ی اروند در شرق و خلیج فارس در جنوب. عراق فقط از سمت شمال می‌توانست حمله‌ی نظامی کند که در این سمت نیز وجود کارخانه‌ی نمک مانعی جدی به شمار می‌رفت و ارتش عراق می‌بایست در محدوده‌ی

بود: اول مبادرت به عملیات فریب در منطقه‌ی هورالهوریزه، یعنی جایی که در سال‌های ۱۳۶۲ و ۱۳۶۳ دو عملیات بزرگ خیبر و بدر انجام گرفته بود. بر اثر تجمع، ستون‌کشی و... در این منطقه، ارتش عراق پنداشت احتمالاً عملیات امسال ایران نیز در هورالهوریزه انجام خواهد شد. دوم، اجرای تک پشتیبانی در جزیره‌ی ام‌الرصاص. اجرای عملیات در این محور به دلیل داشتن موقعیتی استراتژیک ذهن فرماندهان عراقی را به عملیات جدید ایران در منطقه‌ی فاو به کلی منحرف کرد و آن‌ها را به این جمع‌بندی رساند که عملیات ایران یا در هورالهوریزه است یا در ام‌الرصاص نزدیک بصره و چون حمله‌ی ایران در ام‌الرصاص آغاز شده بود، آنان اجرای عملیات ایران در این منطقه را قطعی دانستند، به خصوص که سپاه پاسداران، عزیز جعفری فرمانده قرارگاه نجف را که یکی از قابل‌ترین فرماندهان به شمار می‌رفت، برای فرماندهی این عملیات برگزیده بود.

عامل دیگری که سبب شد عملیات والفجر ۸ ابتکاری بدیع محسوب شود، انتخاب زمین عرصه‌ی

از چپ: محسن رضایی، حسن آقایی، حسین خرازی؛ منطقه عملیاتی فاو؛ ۱۳۶۴/۱۲/۲۰

به عرض حدود ۷ کیلومتر از جاده‌ی بصره - فاو (جاده‌ی استراتژیک) تا جاده‌ی البحار واقع در کنار ساحل اروند وارد می‌شد. در این محدوده عراق بیش‌تر می‌بایست به جاده‌های مذکور اتکا می‌کرد. این موضوع بر آسیب‌پذیری دشمن می‌افزود، زیرا در زمستان زمین منطقه به گونه‌ی بود که امکان مانور تانک را دشوار می‌کرد. بنابراین، انتخاب منطقه‌ی که سه طرف آن برای حمله‌ی

دشمن قابل استفاده نباشد، یک خلاقیت به شمار می‌رفت و نشان می‌داد که فرماندهان سپاه در انتخاب زمین مناسب، هدف استراتژیک و منطبق بر توان نظامی ایران، دارای مهارت هستند.

طراحی عملیات

صعوبت عملیات در فاو بیش از هر امر دیگری طراحی و لحاظ کردن جنبه‌های اساسی عملیات را ضرورت می‌بخشید تا خطرهای متصور، عملیات را تحت تأثیر قرار ندهد و امکان موفقیت و مقابله با دشمن در موقعیت‌های سخت افزایش یابد. مهم‌ترین موضوعات مندرج در طراحی عملیات عبارت بودند از:

۱. آماده‌سازی زمین بدون استقرار سلاح و تجهیزات.
۲. تغییر در فرماندهی سطوح میانی و یگان.
۳. به کارگیری یگان‌های توانمند در مرحله‌ی دوم.
۴. پیش‌بینی اجرای آتش روی دشمن از مبدأ حرکت تا ورود به عرصه‌ی درگیری.

۵. چگونگی شکستن خط.
۶. وارد نشدن به شهر فاو.
۷. پیش‌بینی خط‌های دفاعی با تأکید بر خط عاشورا در جلو شهر فاو.
۸. دفاع ضد هوایی.
۹. آوردن امکانات دولت پای کار.
۱۰. وحدت فرماندهی.

۱. یکی از مشکلات اساسی در طراحی عملیات، آماده‌سازی زمین برای اجرای عملیات و مقابله با دشمن همراه با رعایت اصل غافل‌گیری بود. بی‌تردید فرماندهان می‌بایست آمادگی را فدای غافل‌گیری می‌کردند، اما عقب‌ماندگی بیش از حد در آمادگی نیز روی دیگر سکه بود که باید برای آن تدبیری اندیشیده می‌شد. مذاقه و بحث و گفت‌وگو فرماندهان سپاه را به این مهم رهنمون کرد که اقدامات محدودی در جهت ایجاد زیرساخت‌ها و آماده‌سازی زمین برای استقرار تانک، توپ، دفاع ضد هوایی و... انجام شود و هیچ‌گونه سلاحی تا روز عملیات وارد منطقه نشود. علاوه بر این، برای این که

عراق که روی جاده از بصره به طرف فاو حرکت می‌کردند به خصوص پس از خسروآباد در تیررس کامل آتش سبک ایران و در برخی موقعیت‌ها در تیررس آتش خمپاره قرار داشتند. فرماندهان سپاه در طراحی عملیات با زیرکی این نکته را در نظر گرفته بودند و از این طریق تلفات و ضربه‌های عمده‌ی بر ارتش عراق وارد کردند.

۵. چگونگی شکستن خط موضوعی مهم و دغدغه‌ی فرماندهان در همه‌ی عملیات‌ها به شمار می‌رفت. این موضوع در عملیات والفجر ۸ به اندازه‌ی سایر ابعاد عملیات اهمیت داشت و اساساً طی کردن دیگر مراحل و تحقق اهداف مورد نظر در

گرو عبور از رودخانه‌ی اروند و شکستن خط عراق در حاشیه‌ی ساحل غربی این رودخانه بود. در طراحی عملیات مسئولیت شکستن خط، به غواص‌ها واگذار شد، با این حال، سه فرض در شکستن خط مورد توجه قرار گرفت:

۱. شکستن خط با تلاش غواص‌ها هم‌راه با غافل‌گیری انجام گیرد.
۲. شکستن خط با غافل‌گیری

شروع شود، اما طرح لو بروود و به جای غواص‌ها از آتش استفاده و بدین ترتیب خط شکسته شود.

۳. در صورت غافل‌گیری نشدن دشمن، با به کارگیری آتش تانک، خمپاره و تیربار خط شکسته شود.^۳

۶. مهم‌ترین هدف عملیات والفجر ۸، تصرف شهر فاو بود. با این‌که جمعیت کمی در شهر وجود داشت و اکثر مردم از قبل شهر را ترک کرده بودند، اما در طراحی عملیات، ورود به شهر منتهی و تصمیم گرفته شد که لشکرهای ۲۵ کربلا و ۴۱ ثارالله^(ع) از شمال و جنوب شهر، آن را دور بزنند و خود را به پایگاه

دشمن پی نبرد که ایران مواضع توپ‌خانه و تانک احداث کرده است، مهندسی اقدام به ایجاد مواضع به صورت جاده و در طول کرد و از ایجاد زیرساخت نقطه‌ی پرهیز نمود. از این‌رو در طراحی نیز ابتکار عمل مشهود بود. بنابراین، صبح روز عملیات (۲۰ بهمن ۱۳۶۴) به تدریج توپ‌خانه‌ی زرهی و ... وارد منطقه شدند و به دلیل عقب‌ماندگی که ناشی از تأخیر در ورود بود، دو سه روز پس از عملیات به طور کامل استقرار یافتند و اتفاقاً دشمن هم در این سه روز به دلیل غافل‌گیری و فریب برای مقابله با رزمندگان وارد منطقه‌ی فاو نشد و عملیات ایران را فریب پنداشت.

۲. عملیات فاو جزو معدود عملیاتی‌هایی بود که میان فرماندهان سپاه اختلاف نظر جدی به وجود آمد و سبب حذف و جا به جایی برخی آنان گردید و در شکستن خط نیز بعضاً از یگان‌های درجه دو استفاده شد.

۳. در عملیات فاو، فرمانده سپاه همه‌ی توان لشکرهای خود را برای مرحله‌ی اول و شکستن خط، توسعه‌ی سرپل، الحاق و گسترش به کار نگرفت، بلکه چند یگان توانمند مانند لشکر ۸ نجف، لشکر ۲۷ حضرت رسول^(ص) و لشکر ۱۷ علی بن ابی طالب^(ع) را برای مرحله‌ی دوم و رفتن به عمق و تشکیل خط در محور کارخانه‌ی نمک تا اروند و در محور جاده‌ی ام‌القصر در نظر گرفت. چنین تدبیری در طراحی عملیات، از روز دوم و سوم به بعد بسیار کارساز واقع شد و قدرت دفاع و تثبیت خط را بسیار افزایش داد.

۴. ساختار جغرافیایی منطقه‌ی بصره - فاو در عراق و آبادان - اروندکنار در ایران با مانع حائل رودخانه‌ی اروند و به خصوص جاده‌های ارتباطی در سمت عراق، موقعیت کم‌نظیری را برای ایران به وجود آورده بود که بتواند از ده‌ها کیلومتر قبل از میدان درگیری، بر تحرک ارتش عراق اشراف آتش داشته باشد و برعکس، بدترین وضعیت ممکن را برای دشمن پدید آورد. بنابراین، یگان‌های ارتش

ریشه و پیشینه‌ی فتح فاو به همت نیروهای سپاه پاسداران را باید در دستاوردهای تجربی، روشی، سازمانی و اندیشه‌ی خبیر و بدر جست و جو کرد

و فعال شدن در معرض حمله‌ی گروهی هوایی عراقی و انهدام قرار می‌گرفت. برای مصون ماندن سایت از حملات احتمالی، افسران نیروی هوایی ارتش تصمیم گرفتند سایت را خاموش کنند و فعال شدن آن را منوط به اعلام سایت مستقر در امیدیه بدانند و با اعلام آن سایت، سایت مستقر در منطقه را روشن کنند تا به شلیک مبادرت ورزد. این تاکتیک و ابتکار عمل مؤثر افتاد و ۴۳ هواپیمای عراقی در آسمان عملیاتی فاو سرنگون شد.^۴

موشکی، جاده‌ی ام‌القصر و جاده‌ی استراتژیک برسانند و از آن‌جا به تدریج وارد شهر شوند و در صورت مقاومت احتمالی به پاک‌سازی آن پردازند. با این حال، همان روز اول رزمندگان وارد شهر و مسجد آن شدند، زیرا مردم در شهر حضور نداشتند.

۷. با توجه به پیچیدگی‌های ارونرود و دشواری پشتیبانی از میدان نبرد، فرماندهی سه خط دفاعی را روی کالک و نقشه ترسیم کرد: خط اول، حدود ۲ کیلومتر جلو شهر. خط دوم، حد فاصل این خط و

کارخانه‌ی نمک و خط سوم، از کارخانه‌ی نمک به سمت رودخانه‌ی اروند. خط سوم هدف نهایی عملیات انتخاب و خط اول آخرین خط مقاومت در نظر گرفته شد. از همه‌ی فرماندهان سطوح میانی و یگان‌ها نیز خواسته شد که در خط اول مقاومت را تا مرز شهادت ادامه دهند و به هیچ وجه عقب‌نشینی نکنند. به همین دلیل، اسم خط اول، عاشورا گذاشته شد.

۸. دفاع ضد هوایی یکی از شروط موفقیت عملیات و حفظ پیروزی محسوب می‌شد. به همین دلیل، از نیروی هوایی ارتش خواسته شد که سایت هاوک را در منطقه ایجاد کند. اما سایت در صورت روشن

جمهوری اسلامی در آن می‌جنگید مستلزم توجه به ابعاد و جزئیات امور کم اهمیت و پر اهمیت بود، زیرا در اتصال زنجیره‌ی رویدادها و مسائل به یک‌دیگر، حتی برخی امور عادی نیز می‌توانست بر سرنوشت عملیات یا وضعیت بخشی از آن تأثیرگذار باشد. در برنامه‌ریزی فرماندهان و مدیران ستادی و معاونت‌های رزمی قرارگاه‌ها و یگان‌ها به صدها متغیر توجه شد که همه‌ی آن‌ها بررسی شدند.

چند عامل مهم که بدون کار جدی و گسترده روی آن‌ها موفقیت عملیات در معرض ابهام قرار می‌گرفت، عبارت بودند از:

۱. شناسایی کامل.

۲. مانور و آمادگی یگان‌ها

به طور جزئی.

۳. مطالعه و شناخت علمی

و تجربی درباره‌ی وضعیت‌های

گوناگون رودخانه‌ی اروند.

۴. حفاظت و اطلاعات.

۵. پشتیبانی نیروها بدون

پل و جاده.

۶. انتقال وسایل مهندسی،

توپ و تانک.

۷. نصب پل روی رودخانه.

۸. هماهنگی‌ها.

۱. سرنوشت عملیات بیش از هر عامل دیگری، در گرو عبور از اروندرود و شکستن خط دشمن بود. برای دست یافتن به این مهم، می‌بایست در جهت شناسایی ساحل، توانایی و استعداد دشمن، موانع احتمالی و وضعیت آب در ساعات مختلف شب تلاش می‌شد. همچنین لازم بود همه‌ی یگان‌هایی که می‌بایست در شب اول عملیات خط را می‌شکستند شناسایی دقیق و گسترده‌ی در خصوص چگونگی اتصال غواصان به یک‌دیگر بدون برهم خوردن سازمان آن‌ها و این‌که چه نقاطی برای ورود به

۹. از نظر فرماندهان حضور دولت در پشتیبانی و رفع نیازهای عملیات والفجر ۸، متغیری مستقل و مهم در سرنوشت عملیات به شمار می‌آمد. به همین دلیل، از دولت خواسته شد در زمینه‌ی ترابری، مهندسی، ورود صنایع کشور برای ساخت پل و نصب آن روی رودخانه‌ی اروند و دیگر امور وارد عمل شود و مسئولیت بپذیرد. بدین منظور، آقای حسن فیروزآبادی معاون دفاعی نخست‌وزیر وارد منطقه شد و هماهنگی‌های لازم جهت رفع نیازهای عملیات را آغاز کرد. علاوه بر این، وزارت صنایع و جهاد و سپاه و... نیز با حضور در منطقه به اجرای هر چه بهتر عملیات فاو کمک کردند و پشتیبانی‌های لازم را تا حدودی انجام دادند.

۱۰. در این عملیات فرماندهی واحد و اجرای عملیات توسط یک سازمان، جای‌گزین روش مرسوم در عملیات‌های گذشته شد و سپاه و فرمانده آن به طراحی و برنامه‌ریزی عملیات پرداختند و ارتش با پشتیبانی هوایی، دفاع ضد هوایی و به کارگیری هوانیروز و توپخانه به عملیات کمک کرد. آقای رضایی می‌گوید: «مدت‌ها بود با دوستان ارتش نمی‌توانستیم در چارچوب فرماندهی مشترک مانند عملیات بیت‌المقدس عمل کنیم و پیروز شویم. عملیات بدر آخرین عملیات سپاه و ارتش با فرماندهی مشترک بود. در عملیات والفجر ۸ و پس از آن، نوعی فرماندهی مستقل طراحی شد. در طراحی جدید هم مناطق مستقل بود و هم برنامه‌ریزی و فرماندهی عملیات و از توپخانه، نیروی هوایی و پدافند ارتش در عملیات والفجر ۸ استفاده کردیم.»^۹

برنامه‌ریزی

ابتکار و خلاقیت فرماندهی و طراحی عملیات نیازمند برنامه‌ریزی اجرایی بود. با توجه به پیچیدگی عملیات، مانور، رودخانه، پشتیبانی از رزمندگان و تشکیل خط دفاعی، در سخت‌ترین زمینی که تا کنون

مشاهده کرده بودند. این حضور موجب افزایش روحیه و دل‌گرمی بیش‌تر آنان و توجه به اهمیت کاری که باید انجام دهند نیز شد.

۳. معضل و مانع بزرگ عملیات، رودخانه‌ی اروند بود. اروند که ابتکار و خلاقیت عملیات محسوب می‌شد، کانون دلهره و نگرانی هم بود. به همین دلیل، فعالیت وسیع و دقیقی به منظور شناسایی و بررسی آن انجام شد و اطلاعات و عملیات، مهندسی، فرماندهان و... هرکدام با توجه به مأموریت خود روی اروند تمرکز کردند. همچنین اطلاعات علمی موجود درباره‌ی جهت‌های آب، سابقه‌ی رودخانه و عمق آن، شدت آب و بارندگی‌های منطقه از استان و تهران کسب شد، با این حال، روش فرماندهان و مدیران سپاه علاوه بر رویکرد علمی به برنامه‌ریزی جنگ، بر تجربه و مشاهده‌ی عینی نیز استوار بود. بنابراین، در سطح قرارگاه مرکزی و یگان‌ها، مسئولان مربوطه کوشیدند با مشاهده و سنجش دقیق موضوعات و جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز برای برنامه‌ریزی، درباره‌ی رودخانه‌ی اروند آگاهی پیدا کنند. برای مثال برادر طوسی (شهید) مسئول اطلاعات لشکر ۲۵ کربلا درباره‌ی عبور و شناسایی نقطه‌یی از رودخانه چنین گفت: «برای حل این مشکل دو حالت بود که ما می‌توانستیم از آن استفاده کنیم. یکی در زمانی که آب در حالت مدّ راکد بود، این زمانی است که مدّ تمام شده و می‌خواهد به جزر تبدیل شود. در این فاصله به اندازه‌ی نیم تا یک ساعت آب به صورت راکد می‌ماند. در این فاصله زمان خوبی است که غواص به راحتی می‌تواند عبور از اروند را انجام دهد. معمولاً شناسایی ما در زمان مدّ راکد بود. وی در خصوص مشاهدات عینی خود و تیمی که روی حالت‌ها و وضعیت آب اروند در محدوده‌ی لشکر ۲۵ کربلا کار می‌کردند، افزود: «مدّ راکد در ماه چهار دوره دارد. دو دوره در شب و دو دوره در روز و هر دوره چند روز ادامه دارد. در مرحله‌ی اول که مدّ در شب می‌افتاد

ساحل آسان‌تر هستند و... انجام می‌دادند. کمابیش همه‌ی یگان‌ها از جمله لشکرهای ۵ نصر، ۲۵ کربلا، ۷ ولی‌عصر (عج)، ۴۱ ثارالله، ۳۱ عاشورا، ۱۴ امام حسین (ع)، ۳۳ المهدی (عج) و تیپ ۴۴ قمربنی‌هاشم (ع) شناسایی خوب و کاملی از دشمن انجام دادند و ده‌ها بار هم نیروهای اطلاعات و عملیات آن‌ها، به شناسایی موارد مذکور پرداختند. چنین اقداماتی، فرماندهان یگان‌ها، به خصوص فرماندهان گردان‌ها را بسیار مطمئن و امیدوار کرد که خواهند توانست با عبور از اروند و شکستن خط عراق و عبور از موانع به منطقه‌ی دشمن وارد شوند.

با این همه، به دلیل حرکت در میان آب خروشان اروند و عدم ثبات و احتمال وقوع اتفاق‌های پیش‌بینی نشده، همه‌ی فرماندهان دچار دلهره و نگرانی بودند.

۲. یگان‌ها برای اجرای موفقیت‌آمیز مأموریت خود چه در شکستن خط و چه در درگیری با دشمن در اطراف فاو، بارها مانور گردانی، گروهانی و دسته‌های خود را مرور کردند و به اجرای مانور مشابه در عقبه‌های خود پرداختند. همچنین مانور مشابهی در رودخانه‌ی بهمن‌شیر برای عبور از رودخانه انجام دادند. مانور یگان‌ها و دقت در جزئیات آن به قدری اهمیت داشت که آقای محسن رضایی فرمانده کل سپاه با حضور در جمع فرمانده گردان‌های دو سه لشکر، مانور تک تک گردان‌ها را شنید و نکات مؤثر را به آن‌ها گوشزد کرد. ایشان به خصوص بر نحوه‌ی شکستن خط و عبور از اروند در شب اول تأکید داشتند. سؤال‌های متعدد و جزئی فرمانده کل سپاه برای رده‌های پایین تازگی داشت و آن‌ها کم‌تر ورود وی را تا این حد به سطوح پایین

عامل دیگری که سبب شد عملیات والفجر ۸ ابتکاری بدیع محسوب شود، انتخاب زمین عرصه‌ی نبرد بود. گزینش منطقه‌ی رأس‌البیشه و فاو تا کارخانه‌ی نمک برای اجرای عملیات، مبتنی بر اندیشه و انطباق توان با زمین و هدف بود

غواصان در روز اول عملیات؛ ساحل اروند؛ ۱۳۶۴/۱۱/۲۱

حدوداً از ۷ و ۸ هر ماه قمری شروع می‌شد تا ۱۰ الی ۱۵، در این فاصله به دلیل وجود ماه نمی‌توانستیم استفاده کنیم. مرحله دوم نیز از ۲۲ هر ماه تا ۳۰ ادامه داشت. در این زمان به دلیل عدم وجود ماه، بهترین زمان بود برای شناسایی. این ۸ روز هم همه‌اش قابل استفاده نبود و از تاریخ ۲۲ تا ۲۵ بهترین زمان بود و فاصله ۲۶ تا ۳۰ ماه ریسک بود که بعضی اوقات انجام می‌دادیم.»^۶ طوسی (شهید)

۴. غافل‌گیری دشمن در عملیات والفجر ۸، شرط اجرای عملیات و موفقیت آن به شمار می‌رفت و عاملی قطعی و مطلق تلقی می‌شد. بدون وجود این عامل، اجرای عملیات و موفقیت آن ممکن نبود. اما برای تحقق غافل‌گیری، با توجه به حضور نیروهای مردمی و پاسداران در سطوح مختلف سازمان رزم سپاه و حاکم نبودن نظم و قانون و در نتیجه عدم تبعیت کامل از دستورالعمل‌ها، لازم بود برنامه‌ی طراحی شود تا با ایجاد محدودیت و کنترل و نیز با فشار، ورود نیروها به منطقه کنترل و از شلوغی منطقه‌ی مقابل فاو، حضور عناصر نفوذی در آن جا و انتقال انواع تجهیزات به وسیله‌ی تیپ‌ها و لشکرها جلوگیری گردد. به همین دلیل، فرماندهان عالی سپاه نیز مصر بودند که حفاظت عملیات باید رعایت شود. آقای رحیم صفوی از فرماندهان عالی و باتجربه‌ی عملیاتی سپاه در این باره گفت: «اگر اصول حفاظت را رعایت نکنیم، تمام تلاش‌مان از بین می‌رود. منطقه جوری است که اگر دشمن پی ببرد، حداقل آن است که با یک تلفات سنگین مواجه خواهیم شد.»^۸

به جزئیات جالب‌تری از شناخت واحد اطلاعات لشکر از وضعیت آب اشاره کرد که نشان از تلاش و مشاهده‌ی مکرر آن‌ها از رودخانه داشت: «در جریان آب، بین نهرها، کنار رودخانه و وسط آن اختلاف وجود داشت. به عنوان مثال، زمانی که آب نهر در حال مد راکد بود، آب کنار اروند مد جریان‌دار بود، و وقتی آب کنار اروند [نزدیک به ساحل رودخانه‌ی اروند] مد راکد می‌شد، آب وسط اروند، مد جریان‌دار می‌گردید؛ یا هر وقت در کنار اروند جزر شروع می‌شد، آب وسط اروند تبدیل به مد راکد می‌گشت.» طوسی ادامه داد: «این‌ها یک‌سری نکات ظریف بود که قرارگاه به این شکل وارد جزئیات نشده بود، زیرا به شناسایی نقطه‌ی نیاز نداشت [...] ولی ما مجبور بودیم شناسایی نقطه‌ی کنیم [...] با وجود اطلاعات زیاد، باز برادران دستخوش جریان آب قرار گرفته و از انحراف مسیر محفوظ نبودند.»^۷ این جزئی‌نگری در سایر یگان‌ها و در سطوح گوناگون وجود داشت و یکی از عوامل اصلی موفقیت عملیات والفجر ۸ محسوب می‌شود.

نشسته از آخر: علی فضلی (فرمانده لشکر ۱۰ سیدالشهدا)؛ احتمالاً کلپر (جانشین لشکر ۱۰ سیدالشهدا)؛ داود ریاحی (راوی مرکز)، سنگر فرماندهی؛ منطقه عملیاتی فاو؛ ۱۳۶۴/۱۱/۲۵

به همین منظور، از حفاظت و اطلاعات قرارگاه خاتم خواسته شد طرح حفاظت عملیات را تدوین و ارائه کند و پس از تصویب فرماندهی آن را به اجرا بگذارد. طرح ارائه شده ۱۱ محور داشت: ۱. مقابله با فعالیت‌های جاسوسی دشمن. ۲. تخلیه‌ی مردم. ۳. تخلیه‌ی ژاندارمری. ۴. استقرار یگان‌های پوششی در منطقه. ۵. حفاظت پرسنل. ۶. تردد در منطقه.

۵. یکی از موضوعات مهم در طراحی هر عملیاتی، پشتیبانی از رزمندگان در میدان درگیری است. در عملیات فاو نیز پشتیبانی از رزمندگان در غرب اروندرود موضوع مهمی به شمار می‌رفت. از صبح روز اول عملیات که تیپ‌ها و لشکرها با شکستن خط دشمن و تصرف اهداف مورد نظر در منطقه مستقر می‌شوند، صدها موضوع در ذهن مدیران واحدها و فرماندهان، به خصوص ستادهای یگان‌ها و قرارگاه‌ها لحظه به لحظه عبور می‌کند، تا این که خطوط دفاعی و استقرار در درون آن‌ها تثبیت شود. این دغدغه برای پشتیبانی رزمندگان در عملیات فاو به دلیل وجود مانعی بزرگ به نام رودخانه‌ی اروند، به مراتب بیش‌تر بود: رساندن نیروهای موج بعد، تخلیه‌ی مجروحان و درمان آن‌ها، به عقب آوردن شهیدان، رساندن مهمات و قبضه‌های آر.پی.جی. به رزمندگان، انتقال انواع خمپاره‌ها، مقابله با هلی‌کوپترهای دشمن که روی خط خودی اجرای آتش می‌کردند، رساندن غذا، میوه، آب، دارو و وسائل مقابله با حمله‌ی شیمیایی عراق، انتقال نیروهای پشتیبانی، رساندن لوازم مورد

۷. مهندسی. ۸. استتار و اختفا. ۹. نقل و انتقالات. ۱۰. مخابرات. ۱۱. بهداری و تبلیغات.^۹ هریک از این محورها، موضوعات و مسایل گوناگونی را مطرح نظر قرار می‌داد و در ابعاد وسیع به کنترل مسایل می‌پرداخت. با اجرای این طرح، عبور و مرور فرماندهان عالی و فرماندهان قرارگاه‌ها و یگان‌ها، فعالیت‌های ضروری برای آماده‌سازی منطقه و اموری چون ممنوعیت تحرک در روز، دست نخوردن نخلستان‌ها، استقرار در خانه‌های روستایی داخل نخلستان‌ها به جای سنگر، ممانعت از ورود خودرو و استیشن به منطقه و ... تحت کنترل قرار گرفت. محدودیت و کنترل آن‌قدر شدید بود که ده‌ها بار دعوا و زد و خورد شد، زیرا یگان‌ها حاضر نبودند این همه محدودیت را تحمل کنند، به خصوص یکی دو ماه مانده به آغاز عملیات که آن‌ها می‌بایست آمادگی نسبی برای عملیات کسب می‌کردند اما حفاظت مانع دست خوردن منطقه بود. به هر حال، طرح حفاظت به غافل‌گیری دشمن و موفقیت عملیات کمک شایانی کرد.

انتقال به شناسایی نیاز بود. علاوه بر این، برای اتخاذ روش مناسب به منظور حمله و هجوم به دشمن، به شناسایی پشتیبانی هم نیاز بود.^{۱۰} به هر حال، با شناسایی مسیر ماهشهر به اروندرود و انتخاب نقطه‌یی مناسب به عنوان ساحل برای پیاده کردن دستگاه‌ها و نیز پذیرش ریسک خطر بمباران هوایی دوبه‌ها و بارج‌ها در خلیج فارس، این اقدام بزرگ انجام شد. تا حدود دو ماه پس از شروع عملیات - که هنوز روی رودخانه‌ی اروند پل نصب

نشده بود - به همین سختی و با همین وسعت، پشتیبانی‌های سنگین و سبک از منطقه‌ی عملیاتی انجام شد.

۷. نصب پل روی رودخانه از روز اول عملیات به طور جدی پی‌گیری شد. بدین منظور، برخی وزیران دولت مانند آقایان زنگنه و ب - ن، معاون دفاعی نخست‌وزیر و بسیاری از معاونان صنعتی وزارتخانه‌ها به کمک فرماندهان جهاد سازندگی و

نیاز به نیروهای خودی برای احداث سنگر و صدها مورد دیگر که برای مقاومت در برابر حملات دشمن ضروری بود. ستادهای یگان‌ها از قبل برنامه‌ریزی جزئی و وسیعی برای انتقال اقلام و تجهیزات و امکانات مورد نظر، انجام دادند. با این همه، نزدیک ظهر روز اول و دوم وقتی آب رودخانه در حالت جزر کامل قرار گرفت و حدود ۶ متر آب از سطح رودخانه پایین رفت و امکان انتقال حتی یک چوب کبریت هم وجود نداشت، بسیاری از نیروها دچار دلهره و اضطراب شدند. چراکه چنین صحنه‌یی را کم‌تر دیده بودند. نگارنده، ظهر روز اول عملیات از نزدیک حالت جزر کامل را مشاهده کرد. صدها قایق و فرمانده جزء، دل‌نگران، منتظر بالا آمدن آب و شروع مد در رودخانه بودند تا مایحتاج و تجهیزات خود را به غرب اروند منتقل کنند. حتی قایق‌ها نیز درون نهرهای منشعب از اروند به گل نشسته بودند. با این همه، در همان روز اول به بسیاری از رزمندگان مستقر در خط، غذای گرم داده شد و با اندکی کاستی نسبت به برنامه‌ریزی قبلی، پشتیبانی نیروها به خوبی انجام شد، در حالی که جاده و پلی برای عبور خودرو و وجود نداشت و همه‌ی امکانات و حتی خودروها می‌بایست از روی آب به آن طرف برده می‌شد. به دلیل این محدودیت‌ها، فرماندهان و رزمندگان به این نکته توجه داشتند که امکانات دشمن در غرب اروند حتی المقدور نباید منهدم شود و باید از آن‌ها استفاده گردد.

۶. برای فرماندهان و مدیران ستادی مبهم بود که چگونه وسایل سنگین مهندسی شامل لودر، بلدوزر، گریدر، کمپرسی و... و تجهیزاتی چون توپ و تانک و خودرو، جیپ ۱۰۶، جیپ تاو و سایر نیازهایی از این دست را به آن طرف رودخانه منتقل کنند. در برنامه‌ریزی چنین فرض شد که از صبح روز عملیات، دستگاه‌های مهندسی، لودر و بلدوزر و دستگاه‌های پشتیبانی، با قرار گرفتن روی دوبه و بارج ولندیکرافت از ماهشهر و از داخل خلیج فارس به اروندرود برود و در فاو تخلیه شود. برای این

فرمانده سپاه با تأمل در منطقه نبرد، به این نتیجه رسید که با وجود ریسک و خطر، این منطقه می‌تواند موجب بروز توانایی‌های ایران و محدودیت‌های عراق شود

مهندسی سپاه به منطقه‌ی عملیاتی آمدند. طرح‌های گوناگونی برای احداث پل پیشنهاد شد: الگوی پل خیبری، پل لوله‌یی، پل ثابت و... الگوی پل خیبری که در عملیات خیبر و در اسفند سال ۱۳۶۲ به طول ۱۳ کیلومتر روی آب‌های ساکن هورالهویزه طراحی و نصب شد، این‌جا جواب نمی‌داد، زیرا در برابر شدت آب دوام نمی‌آورد و تکه تکه می‌شد. برای نصب پل لوله‌یی نیز اقداماتی انجام شد اما چندبار آن را آب برد. سرانجام پس از روزها شمع‌کوبی درون رودخانه، پل بعثت روی رودخانه‌ی اروند نصب شد. نصب پل با امکانات محدود آن زمان، توانایی‌های محدود علمی و تجربی و در زمانی کوتاه، اقدامی خارق‌العاده و بزرگ به شمار می‌رفت.

همچنین ۳۹ هواپیما، ۵ بالگرد، ۵۴۰ تانک و نفربر و ۱۵ توپ آنان منهدم شد. علاوه بر این، حدود ۶۰۰ کیلومترمربع^{۱۱} از سرزمین عراق تصرف شد، شهر فاو سقوط کرد، جمهوری اسلامی ایران با کویت هم‌مرز شد و توانست راه عراق را از خورعبدا... به خلیج فارس مسدود کند و اشراف موشکی آن را از بندرهای ایران در خلیج فارس بردارد.

مهم‌تر از همه این که، در پی شکست عراق در این عملیات و پیروزی ایران، موازنه‌ی قوا به ضرر عراق به هم خورد و عراق به این نتیجه رسید که دفاع مطلق بزرگ‌ترین اشتباهی بود که در ۶ سال گذشته استراتژی عملیاتی خود را براساس آن شکل داده بود.

پاورقی‌ها

۱. سایت تابناک، ۱۳۹۱/۲/۱. کد خبر ۲۳۹۳۶۵.
۲. محسن رضایی، همان.
۳. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، مباحث اساسی طرح مانور عملیات به نقل از نوار پیاده شده جلسه شماره ۳۰۲ و ۳۰۳، ۱۳۶۴/۱۰/۶، ص ۱۴.
۴. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، گزارش عملیات قرارگاه خاتم، (راوی: حسین اردستانی) ۱۳۶۵، فصل نتایج عملیات.
۵. خبرگزاری فارس، روایت محسن رضایی از والفجر ۸، ۱۳۹۰/۱۱/۲۶.
۶. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، گزارش عملیات لشکر ۲۵ کربلا (راوی: داود رنجبر)، ص ۴۹-۴۸، به نقل از نوار شماره ۳ مصاحبه مورخ ۱۳۶۴/۱۲/۲.
۷. همان، ص ۴۹.
۸. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، نوار شماره ۱ جلسه قرارگاه خاتم، مورخ ۱۳۶۴/۳/۱۵.
۹. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، حفاظت، فریب، غافلگیری، ۱۳۶۷، ص ۱۱.
۱۰. حسین علایی، عوامل و ملاحظات اساسی در فتح فاو، فصل‌نامه‌ی نگین شماره ۱۵، سال چهارم، زمستان ۱۳۸۶، ص ۱۴۰.
۱۱. شناسنامه عملیات والفجر ۸، فصلنامه نگین، شماره ۱۵، سال چهارم، زمستان ۱۳۸۴، ص ۵۲.

۸. برای اجرای عملیاتی به این بزرگی و پیچیدگی که با ریسک بسیاری هم‌راه بود، نیاز بود حد و حدود و مرزها روشن شود تا تداخل کم‌تری میان یگان‌ها و قرارگاه‌ها به وجود آید. برای این منظور، چه در سطح قرارگاه مرکزی و چه در سطح قرارگاه‌های میانی و نیز میان یگان‌ها با یک‌دیگر، جلسات هماهنگی برگزار شد. مهم‌ترین بخش هماهنگی، مربوط به شکستن خط دشمن در شب اول، تعیین حدود عبور از رودخانه و نیز ورود یگان‌های مرحله‌ی دوم در هماهنگی با یگان‌های مرحله‌ی اول بود. اما هماهنگی به این موارد محدود نبود و مفهوم هماهنگی به هم‌کاری نیز نیاز داشت که بارها در میدان نبرد اتفاق افتاد و نتایج آن مثبت یا منفی بود.

نتیجه‌گیری

عملیات والفجر ۸ از بسیاری از عملیات‌ها متمایز می‌شود چرا که ویژگی‌های منحصر به فردی دارد و تأثیرات مهمی در روند جنگ عراق و ایران به جا گذاشته است. در پاسخ به سؤال اصلی، بیان شد که با سه مؤلفه‌ی کلیدی می‌توان وجه تمایز این عملیات را نشان داد: خلاقیت و ابتکار عمل، طراحی و برنامه‌ریزی. درون هر یک از این مؤلفه‌ها، ده‌ها متغیر رفتاری، برنامه‌ی و ابتکاری وجود دارد که برای شرح و بسط آن‌ها باید مطالب جداگانه‌ی نگاشت. با توجه به این سه مؤلفه، تلفات ارتش عراق و دستاوردهای عملیات نیز قابل اعتناست. در این عملیات ۱۴۰ گردان نیروی رزمنده و ۱۶ گردان توپ‌خانه‌ی خودی شرکت داشت و عملیات با کمک نیروی هوایی پشتیبانی می‌شد. از ارتش عراق نیز ۱۲۶ گردان پیاده، ۳۳ گردان زرهی، ۲۳ گردان مکانیزه، ۲۹ گردان کماندو و ۲۰ گردان گارد جمهوری وارد عملیات شدند، که ۵۰/۰۰۰ نفر از آنان کشته یا زخمی و ۲/۱۰۵ نفر اسیر شدند.